

Еснафство, снобизъм и свобода на личността Тодор Велчев, сдружение ХАРТА

Темата за свободата е неизчерпаема и вълнува всекиго. А темата за свободата на личността не слиза от дневния ред на съвременното общество и дори е превърната в негова основополагаща ценност. Нашата поредица от дискусии има за цел да очертае християнския възглед по ред сериозни въпроси, които се поставят и обсъждат в обществото. Следователно, ние не можем да подминем **темата за свободата на личността**. Тя е обширна, не може да бъде обхваната дори в рамките на няколко дискуссионни вечери и затова имаме правото да я захванем от там, откъдето преценим. Моето предложение, съдържащо се в заглавието, вероятно е странно за някого, защото дори не си поставя за цел да изясни такива трудни понятия като „свобода“ и „личност“, а е насочено към по-скоро частен проблем. Така е. Но нима тъкмо частните проблеми обикновено не ни помагат да проумеем смисъла на ценностите, които изповядваме? Частен проблем като хомосексуализмът или безбрачното жителството ни карат да се замислим какво влагаме в думичката „любов“. Съвсем частен проблем като научните оценки за възрастта на Земята и Вселената предизвиква дебат за характера и творческите дела на Бога. Така и частният проблем за еснафството и снобизма **като врагове на свободата** може да задълбочи нашето разбиране за свободата и да ни изправи пред въпроса дали наистина сме свободни личности, а не само граждани на едно свободно общество.

С последните си думи се боя, че предварително ви насочвам към определени изводи, затова нека най-напред ви задам един въпрос: *Отрицателно определение ли е за вас „Този човек е еснаф“ или „Това са еснафи хора“? Каква представа предизвиква у вас то?*

1. Еснафството и неговата същност

Кратки исторически бележки върху произхода на думата: „еснаф“ (бълг. /от тур./ занаятчия, а също „гилдия, занаятчийско сдружение“); Philistine (англ. филистимец, прен. езичник, любител на пиршествата и забавленията; вж. Съд. 14:12 /седем дена на угощение/, 16:27 /масови пиршества и увеселение/).

Каква е пресечната точка между тези две, на пръв поглед несъпоставими понятия? Потребителската нагласа, **склонността по-скоро да потребяваш, отколкото да създаваш**, или пък да консумираш всичко, което си изработил или придобил. Занаятчията лесно формира такъв манталитет. Той произвежда стоки за бита, прави „сериенно производство“ и с годините е склонен да работи рутинно, без да влага душа и сърце. На професията си започва да гледа само като на работа, която носи постоянен доход, а същинските радости в живота са извън нея: преди всичко в къщата, в семейството, в празниците и в материалните придобивки. Работата не създава и име; не чрез нея ще останеш в паметта на хората – след теб ще останат потомците и материалното богатство, което си им завещал. Затова обичайната представа за еснафа е:

Човек с постоянни (прилични) доходи и, като цяло, с материалистична нагласа. Изкараните пари се влагат за материални придобивки и не се харчат за нищо излишно. Храмът на еснафа е неговият дом и в благоустройството му той влага цялата си енергия. Съответно, децата са религията на еснафа: те са „неговото произведение на изкуството“ и трябва да бъдат винаги добре нахранени, добре облечени, добре изучени. Но въпреки че влага много в образованието на децата си, еснафът ги поучава, че „учен къща не храни“, и ги насочва към по-практични професии.

Заговорих с религиозни термини (храм, религия) и неслучайно. Животът на еснафа е белязан от неотменен стремеж към сигурност и повтаряемост и **се отличава с една характерна ритуалност**. От устата му ще чуем изрази като: „Това се прави така и така“ (и по друг начин не се прави), „В събота се спи до 9 часа“, „За вкъщи се пазарува в петък вечерта“, „В неделя на обяд цялото семейство сядат заедно на трапезата“ или „На море се ходи в Созопол през август“. Отклонения от „ритуала“ се смятат не само за произволни, но и за опасни, и затова не се допускат. Планът за живота обикновено е известен с подробности за години напред: „На еди каква си възраст ще се оженя, ще имам две деца, ще си купим еди каква си кола, децата ми ще учат в Английската гимназия“. Ключови събития в ритуалния живот на еснафа са тези, при които той може да демонстрира благоденствието си и „творението“ си (потомството си): абитуриентски бал или сватба на детето, кръщение на внуци и т.н. На тези събития – и единствено тогава, – той може просто да надмине себе си. И да похарчи за глупости страшно много пари, които е събирал години наред. Винаги е забранявал на детето си да „се отпусне“: да си купи дреха по вкус или да похарчи пари за забавления, но за абитуриентския бал ще му купи костюм за 2500 лв. За концерт или сериозна книга никога няма да даде 10 лв., но за подобаващо (семеино) събитие с лекота ще плати сметка за 100 лв. в ресторант.

Идеалите на еснафа са добро здраве и дребно земно щастие, постигнато по възможност без трудности и **без никакво самопреодоляване или жертва**. Никой не е описал този манталитет по-добре и по-поетично от Фридрих Ницше – думите му от „Тъй рече Заратустра“ звучат почти пророчески за мнозинството хора в днешната епоха на просперитет:

“Уви! Идва времето, когато човек не ще роди никаква звезда. Уви! Идва времето на най-презрения човек, който сам себе си не ще може веч да презира. Вижте! Аз ви показвам последния човек. “Що е обич? Що е творение? Що е копнеж? Що е звезда?” – тъй пита последният човек и премигва. Тогава земята ще е станала вече малка и по нея ще подскача последният човек, който всичко смалява. Родът му е неизстребим като бълхата; последният човек живее най-дълго. “Ние изнамерихме щастieto”, казват последните хора и премигват. Те напуснаха местностите, дете трудно се живее, защото човек има нужда от топлина. Той все още обича съседа си и се търка о него: защото има нужда от топлина... Човек се труди, защото трудът е развлечение, но се пази да не

прекалява с труда, защото е вредно за здравето. ... Никакъв пастир, а едно стадо! Всеки желае равенство, всеки е равен; който чувства другояче, отива доброволно в лудницата. "Някога цял свят беше луд", казват най-изтънчените и премигват. Човек е мъдър и знае всичко останало: така няма причина за присмех. Все още спори, ала скоро се помирява – иначе ще получи стомашно разстройство. Той си има свое наслаждението за през деня и свое наслаждението за през нощта: но си тачи здравето. "Ние изнамерихме щастието", казват последните хора и премигват."

Еснафът не е задължително тесногръд, че да цени единствено материалното и битовото. Като всеки човек, той има и душевни трепети, и нужда от срещи с красивото, с изкуството, с любовта. Но тези срещи трябва да станат в неговите рамки и според неговите разбирания, според дребничките му идеали и за да го избавят от скуката. Изкуството се цени според това, което се продава добре, и носи белега на „общоприетото“ – затова еснафът е **най-големият потребител на масовата култура и на кича**. Когато купува картина, той я избира според цената или според това, което е видял в апартамента на съседа. Мебелировката вкъщи трябва да отговаря на очакванията на приятелската или роднинската среда: „Иначе какво ще си кажат хората?!“ Това „Какво ще си кажат хората?!“ има статут на забранителна заповед по отношение на всичко, което попада извън ограниченото ползрение на еснафа. „Как ще изляза на улицата, ако не си направя маникюра, какво ще си кажат хората?!“ или „Как да се облека така, какво ще си кажат хората?!“ Произведенията на изкуството не служат да будят размисъл или тревожни въпроси, а да създават приятен, развлекателен фон на живота. „Докато си пийвам ракията, картината на стената да ми гали окото, а музичката – ухото“. Каква трябва да бъде тази музика, не е трудно да си представим. В началото на миналия век се започва от т.нар. „стари градски песни“, през зрелия и презрелия социализъм се продължи със „сръбското“ и „гръцкото“, за да стигнем днес до логичния апотеоз: образците на поп- и турбо-фолка.

2. Снобизмът като интелектуализирано еснафство

Стъпвайки на територията на красивото, еснафството става особено отблъскващо. Затова и среща закономерни реакции. Една от тях, най-често от страна на хора, произлизащи тъкмо от еснафски среди, е снобизмът. (Можете ли да предложите кратко определение?)

Обикновено снобизмът се свързва с някаква интелектуална предвзетост, но по моему това е твърде частен случай. Предвзетостта бележи поведението на твърде много хора и може да се дължи на най-различни причини: от добре премерено лицемерие до трудно преодолима смутителност. Дори еснафът в простата си битност се държи често предвзето – особено, когато трябва да демонстрира самочувствие. От друга страна, повечето сноби не са интелектуалци, а не е задължително дори да са интелигентни. Сигурно е, че снобът е придобил повече знания и е **успял да разшири своя кръгзор**. Той гледа с презрение на еснафите и въобще на „простите хорица“, които не разбират от музика

или от кино или пък не знаят откъде да си купят маркови дрехи. Речникът му е изпълнен с подобрени афоризми и остроумни цитати, от които на всички да стане ясно, че снобът е прочел много неща и разбира едва ли не от всичко. Най-важното е околните да си помислят: „Този човек не е като другите хора“. Ако за еснафа е жизнено важно да бъде „като другите“ и се терзае от въпроса „Какво ще си кажат хората?“, цялото поведение на сноба сякаш крещи: „Аз не съм като другите; **особено не като простите хора**“. Критерият за разграничение е изключително повърхностен и външен: как се обличаш, какви изрази използваш и какви културни предпочитания декларираш. Не е достатъчно обаче само да декларираш, трябва да поддържаш съответните впечатления.

Затова снобът също има програма от събития за годината, където трябва да го видят. Гостува известен пианист: „Задължително сме там“. Чува се за нова, експериментална театрална постановка: „Гледахте ли я? Не може да не сте я гледали? Екзотично представление!“ Еснафското: „На море се ходи в Созопол през август“ се трансформира в: „На море се ходи в Созопол през септември (по време на празниците на изкуствата „Аполония“, разбира се)“. Еснафското: „Какво ще си кажат хората, ако ме видят без маникюр в магазина?“ се трансформира в: „Какво ще си кажат хората, ако не ме видят на главното културно събитие за месеца?“ Еснафските прагматични наставления за живота се трансформират в тарикатски лафове, подхвърлени уж небрежно и с подобаващо самочувствие. С други думи, като правило снобът е интелектуализиран еснаф, който всячески се опитва да преодолее средата си, като **демонстрира компетентност и привързаност към духовните ценности**.

3. Еснафството и снобизмът като врагове на свободната личност

Както споменах в началото, тази дискусия е началото на една поредица за свободата на личността. Поради чисто социалната тема, не искам сега да впускам в богословски коментари и приемам, че всеки от нас има, най-малкото, интуитивна представа какво трябва да представлява свободната личност. Но за да не бъде тази представа прекалено обща и неясна, нека поясним какво трябва да включва едно християнско разбиране по въпроса. Според християнския възглед за човека, **понятията „личност“ и „свобода“ са дълбоко свързани** и почти неотделими. Човек е личност, защото е създаден по образ и подобие на Бога, а свободата е атрибут на личността на Бога. Бог твори напълно свободно, неограничаван от никого и от нищо, напълно в съответствие със Своето благо естество. Човекът е ограничен „генетично“, като създание, но е призван и способен да съучаства в Божията свобода, като живее според вложеното му от Бога естество и го изявява, разгръща творчески. Затова свободата и творчеството също са дълбоко свързани и в крайна сметка **личността, свободата и творчеството образуват органично единство**. Човекът е толкова по-пълноценна, по-свободна

личност, доколкото съумява да подражава на Бога, като живее и действа творчески. Ограничете свободата и на творческия заряд на човека и ще откриете, че се посегнали на самата личност.

А тъкмо това правят еснафството и снобизмът като социални феномени. Съзнателно или не, те се превръщат във врагове както на външната, така и на вътрешната свобода на личността. Причините са ясни. Те са външни врагове, доколкото определят климата в обществото и задават някакви ограничени норми на "общоприето" и едно монотонно статукво на съществуване. Онези от нас, които са отраснали в по-малки градове, познават феномена от собствен опит: съществуват куп неписани правила как и кога се излиза из града (по "стъргалото"), как се пазарува, как се почива и как се празнува. Отклонението от правилата е скандално. В града не "просто няма какво да се случи" (както се пееше в една песен), но и не трябва нищо да се случва. Свободната личност обаче постоянно изпитва основанията на "общоприетото", не се задоволява да го възприеме догматично. Такъв човек твори живота си, а не влиза в готови рамки, развива се, а не се вписва в статуквото. По самата си същност, **свободният човек е винаги различен** и затова трудно вирее в еснафска атмосфера – той не може да я търпи и него не могат да го търпят. С живота и поведението си той е предизвикателство към уредения свят на еснафа и изобличение на лъжливото "духовно извисяване" на сноба.

По-страшното е обаче, че еснафството и снобизмът са и вътрешни врагове, защото незабелязано моделират вътрешния ни свят. За съжаление, живеем в страна и в епоха, където и когато еснафството и снобизмът процъфтяват и задават дневния ред на обществото. Те формират един **заразен манталитет на духовна леност и потребителство**. В настоящата епоха те се превръщат от провинциални в световни феномени, благодарение на масовата култура и на глобализирания пазар, предлагащ големи възможности на потребителя. При ежечасно атакуващите ни реклами за промоции, намаления, изгодни оферти и нови стоки, потребителска нагласа се развива твърде лесно и неусетно. Плъзгайки се небрежно по повърхността на морето от информация, лесно можеш да минеш за знаещ и начетен и да се превърнеш в сноб.

4. Еснафство и снобизъм в църквата (?)

За вярващите е особено важен въпросът: Има ли християнинът имунитет, може ли да се справи с тази зараза? Отговорът според мен е нееднозначен. На лично ниво и ако вярата му е жива, да. Ние вярваме, че човек не само се новоражда от Светия Дух, но и израства под Неговото действие, т.е. променя се, надмогва своите нагласи, навици, недостатъци. Същевременно църквата е общност от хора, произхождащи от определени среди, потопени в определена култура и носители на определен манталитет. А манталитетът е нещо изключително трудно преодолимо; да не кажа, непреодолимо. Християнин, възпитан в еснафски дух, остава дълбоко в себе си такъв, дори и в много други отношения да се е променил. (Това, разбира се, не означава, че неговата

вяра не е искрена и истинска; човекът може да бъде дори посветен Божий служител.) Затова, когато в едно общество или епоха преобладава еснафския дух, това не може да не влияе на църквата. И още по-лошо, появява се съблазънта християнството да бъде използвано като параван на еснафщината или като “духовна” маска на снобизма. De facto в западния свят и през последните два века се е случило точно това – църквата много пъти се е оказвала в ролята на “пазител” на буржоазните нрави. Ето как описва този процес известният философ и атеист Жан-Пол Сартър, израснал тъкмо в такива среди:

“... В светския бог, в когото ме учеха да вярвам, все не можех да разпозная Този, за Когото жадуваше душата ми: нужен ми беше Творец, а ми предлагаха висок покровител... Служех без жар на този фарисейски кумир, а официалната доктрина отблъскваше у мен всяко желание да търся своя собствена вяра... Семейството ми беше засегнато от бавния процес на дехристиянизацията, който се беше зародил в средите на високопоставената буржоазия и в продължение на едно столетие обхвана всички слоеве на обществото. Разбира се, в нашето семейство всички бяха вярващи – от приличие... Откритото безверие все още се отдаваше на безчестие и разюздани страсти. Атеистът беше чудак, побеснял човек, когото не канеха на гости от страх “да не избухне”, фанатик, който доброволно се лишаваше от правото си да се моли в черква, да венчава дъщерите си или да си поплаче до насита, заемайки се да доказва справедливостта на своята доктрина за чистотата на нравите и така яростно да се опълчва против щастието и спокойствието си, че да отхвърля правото си на предсмъртна утеха; маниак, толкова силно обладан от Господа Бога, че където и да погледне, вижда само Неговото отсъствие, който не можеше да си отвори устата, без да спомене Неговото име – с една дума, господин с религиозни убеждения. Вярващият нямаше такива убеждения: за 2000 години християнските истини бяха станали очевидни за всички; те трябваше да сияят в погледа на свещенослужителя и да просветляват душите, но никой не изпитваше нужда да поеме отговорност за тях – нали бяха всеобщо достойние. Доброто общество вярваше в Бога, за да не говори за Него... В нашите кръгове, в нашето семейство, вярата беше само парадна фирма на заветната френска свобода.”

Не е чудно, че едно чувствително момче, видяло всичко това, е отблъснато от християнството. Затова трябва да се запитаме: А какъв дух усещат хората в нашите църковни среди? Дали много пъти не им представяме едно олекотено, разводнено християнство – повече **„рецепта“ за благоденствие и спокоен живот**, отколкото призив за следване на Христа? Не говоря само за богословски позиции, а за поведението ни. Дали хората не си мислят, че нашата вяра не е просто рамка за добро възпитание и прилично държание, стожер на благоразумието и семейните ценности? Ако следваме пътя на свободата в Христа, ще успеем да им покажем, че Христовото учение не е благоприлично, а скандално, и е реална алтернатива на консуматорския дух на съвременния свят. Да, християнството утвърждава семейните ценности, но не за да превърнем семейството в символ на своята

реализация в живота и в повод за самодоволство; утвърждава благоразумието, но не за сметка на себеразпъването и носенето на своя кръст; утвърждава отговорността за своето здраве, но още повече насърчава жертвоготовността; утвърждава не лигавата сантименталност, а действителното състрадание; утвърждава не земното щастие, а блаженството да живееш за Бога, свободен от бремето на обстоятелствата; утвърждава не дребничките идеали на „последните хора“ (на Ницше), а раждането и растежа на новия човек в нас, подобен на Христос.